

V. Molchanov

THE INDUSTRIAL REVOLUTION IN THE DONBAS

The paper analyzes the features of the transition from manual labor to large-scale machine production in Donbas. It is proved that the industrial revolution was a major national event in which revolutionizing effect of large-scale machine industry has found its expression in the mass pauperization direct producers - small peasants and artisans. Machinery, destroying all forms of small-scale production, the workers finally took off from the ground; eliminate isolation, patriarchal relations between employers and workers.

The industrial revolution in the Donbas began later than in the UK, USA, France, and Germany almost simultaneously in the 30-40's and ended in the 70-80's. XIX century. Its substantial delay was caused by the economic backwardness of the Russian Empire. Mass began with the introduction of machinery food industry. Subsequently, they were increasingly used in the textile industry.

The growing demand for machines and mechanisms called development engineering, which originally represented «midyarni». In Lugansk foundry, which was the first metallurgical plant in Donbas, machinery is actuated power of water. The main types of its products were steam engines, locomobiles, flour mills, sawmills and agricultural machinery, pumps, pipes, equipment for sugar, distillery, blacksmith and boiler products. With the development of the Donbas coal mineral fuels began to rise performed using steam engines. For more mines began to use drainage installation and fans of steam and electric drive.

In metallurgy, mechanical engineering and plant Donbas through John Hughes in which the main production processes were mechanized, for 70-80's. XIX century. scale production plants in the Urals far ahead. Later, at the end of XIX century. there began to massively open metallurgical and engineering plants which are widely used mechanization of labor. They produce equipment for railways and mines, locomotives, machines and mechanisms for oil field and others. Agricultural production mechanization of work carried out by the spread of landlords and horse farms steam threshers, mechanical viyalok more.

In general, due to technical re-equipment of various industries in the heavy industry of Donbas there was a significant increase in total output. The main feature of the industrial revolution was that the steam machines began to be used primarily in the most developed areas. More effective and profitable company, which is widely used work vehicles squeezed factories which used only manual labor. However, the economy has gained one-sided, as heavy industry developed mild compared to almost twice faster.

Keywords: *Donbas, the industrial revolution, the Russian Empire, the steam engine, heavy industry, manual labor, machinery.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Романцов В.М., д.і.н, проф.; Задунайський В.В., д.і.н, проф.*

УДК 94(477.62=131.1)"18/19"(045)

С.В. Новікова

ДІЯЛЬНІСТЬ ІТАЛІЙСЬКИХ ПІДПРИЄМЦІВ В МАРІУПОЛІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття присвячена проблемі, яка на сьогоднішній час залишається недослідженою як у вітчизняній, так і у зарубіжній історіографії, а саме – основним напрямом діяльності італійського купецтва в Маріуполі протягом XIX – початку XX

ст. Наголошується на значному впливі італійських підприємців на розвиток зернової торгівлі через порт Маріуполя, на залучення міста до міжнародної торгівлі, починаючи з 20-х рр. XIX ст. З цього часу в Маріуполі відкрилися представництва фірм де Россі і Чуллі, в окремі роки в місті діяли великі торгові дома А. Аморетті та Б. Понціо. У 1830-і у місті почали діяти фірми Галлеано, Джербуліні, Мембелі, де Мартіно, Пініоні, Сангвінетті.

Окрім власне італійських фірм, в місті в цей час також почали працювати контори італізованих слов'ян з Адріатики, в основному – австрійських підданих. У Маріуполі їх теж називали італійцями, рідше – далматинцями, хоча власники цих фірм носили слов'янські прізвища Видович, Вучетич, Деспот, Ковачевич, Попович, Фіскович. Завдяки слов'янському походженню цих підприємців російський уряд і місцева адміністрація ставилися до них з особливою прихильністю. На зерновому ринку Маріуполя провідні позиції в цей час займали п'ять торгових домів – Видовича, Галеано, Деспота, братів Мембелі і братів Поповичів.

З італійцями пов'язаний і початок суднобудування в Маріуполі: з 1824 р. на біржі Кавалотті будувалися невеликі каботажні одно-або двоцоглові вітрильники, поширені в акваторії Азовського моря через його мілководдя.

До 1850-х рр. справи італійських торгових фірм у місті процвітали, але під час Кримської війни вони зазнали значних втрат, уціліли тільки фірми Галеано, Мембелі, Тріпковича і Фісковича. Через постійно зростаючу конкуренцію фірм Бердянська і Таганрога багато італійських підприємців поступово згорнули свою діяльність в місті і повернулися на батьківщину.

З представників італійської общини, що залишилися в Маріуполі, помітну роль в різних сферах життя міста відігравали австрійський консул П. Боначич, іспанський віце-консул Й. Видович, італійський консул, маріупольський купець першої гільдії, член Маріупольського біржового комітету Е. ді Поллоне. Останній разом з іншим великим підприємцем Ф. Зворно володів великою пароплавною компанією, якій належало 14 пароплавів, і вніс значний внесок у розвиток маріупольського морського порту.

На кошти, зібрані італійськими підприємцями, а також пожертвування італійського уряду в 1854 – 1860 рр. в Маріуполі був побудований католицький храм в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, який вважалася однією з основних прикрас міста. Головним меценатом храму був його церковний старшина, великий маріупольський підприємець А. Сангвінетті.

Таким чином, італійські підприємці не тільки зробили значний внесок в економічний розвиток Маріуполя, але й проявили себе в різних сферах життя міста: громадській, релігійній і культурній.

Ключові слова: *Маріуполь, італійські торгові фірми, зернова торгівля, судноплавство, громадська і культурна діяльність.*

Вивчення історичного досвіду різних напрямів і аспектів діяльності іноземних підприємців на українських теренах є актуальним і вкрай важливим для сучасної України, яка прагне подолати суттєві проблеми економічного розвитку, а також стати повноцінним учасником євроінтеграційних процесів.

Іноземні торгові фірми, які в основному спеціалізувалися на посередницькій торгівлі зерновими та іншою сільськогосподарською продукцією, були широко представлені саме у портових містах півдня Російської імперії. Одним з цих портових міст був Маріуполь, у якому з 1820-х рр. почали діяти представники італійських торгових домів.

Нажаль, діяльність італійського купецтва в Маріуполі у XIX ст. до сьогодення часу так і не знайшла всебічного та повного відображення в історіографії і є фактично не дослідженою. Окремі її аспекти лише побіжно висвітлювалися у працях К. Бацак [4; 5], Н. Бацак [6], Т. Лазанської [14].

Джерельну базу публікації складають різні за видами джерела. Найбільш інформативними є діловодні документи, які представлені ревізькими сказками Маріуполя за 1835, 1850, 1857 – 1858 рр., метричними книгами, які дозволяють простежити час появи окремих представників італійського купецтва в місті, склад їхніх родин, родинні зв'язки [21 – 25].

Статистичні матеріали з теми представлені різноманітними збірками, що ілюструють певні аспекти діяльності представників італійського купецтва в Маріуполі, перш за все – як підприємців та судовласників [10; 16; 17]. Їх відомості з цих питань доповнюють періодичні видання «Приазовский край» та «Русское Судоходство» [8; 9].

Економічні зв'язки Маріуполя з Італією мають давні традиції. Ще на межі XVIII – XIX ст. італійські торгові фірми зацікавилися можливостями портових міст північного узбережжя Азовського моря. Особливо активно в цьому регіоні вони почали діяти з 1820-х рр. завдяки сприятливій політиці російського уряду щодо діяльності іноземного купецтва у південних губерніях Російської імперії, а зокрема – завдяки політиці новоросійського і бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова. Така політика здійснювалася через бажання уряду швидко освоїти величезні і малонаселені землі Півдня, на що місцеве купецтво не мало достатніх капіталів.

Становлення і розвиток великого зернового бізнесу в Маріуполі пов'язані з представниками іноземного купецтва, передусім – італійського. Саме італійці одними з перших серед іноземних торговців оцінили переваги хлібної торгівлі через портові міста північного узбережжя Азовського моря: дешевшу, в порівнянні з чорноморськими портами, закупівлю і відсутність конкуренції з боку великих фірм або місцевого купецтва. Їх діяльність в місті активізувалася в 1820 – 1830-х рр.

У цей час в Маріуполі з'являються представництва італійських фірм де Россі і Чуллі, в окремі роки в місті діє і торговий дім Антоніо Аморетті, який мав головне представництво у Феодосії і філії в Керчі і Таганрозі. Іноді вів справи в Маріуполі і великий торговий дім Б. Понціо, оборотні капітали якого в 1832 р. перевищували 3 млн. руб. У 1830-і в Маріуполі починають працювати фірми Галлеано, Джербулліні, Мембелі, де Мартіно, Пініоні (або Пініоне), Сангвінетті [6, с.11-12].

Окрім власне італійських фірм, в місті почали працювати контори італізованих слов'ян з Адріатики, в основному – австрійських підданих. У місті їх теж називали італійцями, рідше – далматинцями, хоча власники цих фірм носили суто слов'янські прізвища Видович, Вучетич, Деспот, Ковачевич, Попович, Фіскович. Завдяки слов'янському походженню цих підприємців російський уряд і місцева адміністрація ставилися до них з особливою прихильністю. Багато хто з них розпочинав свою діяльність зі служби капітанами на торгових кораблях великих іноземних фірм і таким чином заробив стартовий капітал. Ці люди відрізнялися наполегливістю, мали підприємницький хист, тому змогли швидко підняти свій бізнес і вивести його на міжнародний рівень. У їх конторах в основному працювали родичі і співвітчизники, які з часом або замінювали своїх хазяїв, або відкривали нові фірми. На зерновому ринку Маріуполя провідні позиції в цей час займали п'ять торгових домів – Галеано, Деспота, Видовича, братів Мембелі та братів Поповичів [15].

Тісні зв'язки з місцевими дрібними зерноторгівцями мав торговий дім Видовича. Коли в середині 1830-х рр. через економічну кризу він занепа, місцеве купецтво зазнало серйозних збитків, що сягали 400 000 руб. Це змусило багатьох потерпілих

залишити торгівлю зерном остаточно і вивезення зернових з Маріуполя з цього часу надовго зосередилося в руках іноземних фірм [19, с. 61, 134-135].

Через дії торгового дому братів Миколи і Драго Поповичів на серйозного конкурента Маріуполя в зерновій торгівлі у 1837 р. перетворився Бердянськ. Керченський торговий дім Поповичів, що мав представництво в Маріуполі, повинен був здійснити велике постачання зерна в середземноморські порти. Значна частина зерна була закуплена в районі Бердянської коси, але завантаження здійснювалося на маріупольському рейді. В цей час гирло р. Кальміус засмітилося піском, що робило неможливим підхід суден до пристані. Побоюючись не виконати зобов'язання перед іноземними клієнтами, М. Попович звернувся з проханням до М. Воронцова відрядити на Бердянську косу митного начальника і дозволити завантаження придбаного зерна на місці. Після цього він клопотав перед генерал-губернатором про заснування тут м. Бердянська. Купцям, що селилися в місті, М. Воронцовим були надані значні пільги, яких Маріуполь не мав. Маріупольське купецтво вважало, що таким чином генерал-губернатор продемонстрував своє невдоволення маріупольськими греками, які відмовилися вирощувати овець-мериносів і тим самим не виконали його розпорядження [7].

З італійцями пов'язаний і початок суднобудування в Маріуполі. У цей час в акваторії Азовського моря через його малу глибину були поширені невеликі каботажні одно- або двощогові вітрильніки вантажопідйомністю не більше 100 – 150 т та екіпажем у 5 – 6 чоловік. Перше таке судно було побудовано на Маріупольській біржі в 1824 р. майстром Кавалотті [20, с. 50-51].

Протягом 1830 – 1840-х рр. італійська община в Маріуполі збільшувалася, вдало розвивалися справи італійських підприємців. На початку 1850-х рр. у місті діяли торгові фірми Вучетича, Галеано, Раделі, Тріпковича, Фісковича. У зв'язку із зростанням італійської общини в місті виникла потреба у будівництві католицького храму. Було вирішено збирати необхідну для будівництва суму поступово, для чого усі італійські фірми добровільно обклали себе податком з кожної чверті проданої ними пшениці. Найактивнішу участь в цій справі взяли тодішній італійський консул в Маріуполі Джербулліні і один з братів Мембелі – Степан, якого і вважають засновником церкви. 10 000 франків на будівництво храму пожертвував італійський уряд [15].

На початку 1850-х рр. був зібраний капітал, придбано місце, в 1854 р. розпочалося будівництво. 18 жовтня 1860 р. храм в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці був освячений. Він вмщував 200 прихожан, престол головного вівтаря і вівтарна перегородка були виготовлені з італійського мармуру. Ця споруда довгий час вважалася однією з основних прикрас міста. Головними меценатами храму були його церковний старшина, великий маріупольський підприємець А. Сангвинетти і А. Тріпкович [15].

Кримська війна звела нанівець зовнішню торгівлю в регіоні, оскільки імператорський наказ суворо забороняв вивіз хлібу, а порти закрилися для іноземних кораблів. У 1855 р. під час висадки англо-французького десанту та обстрілу у Маріуполі постраждали продовольчі склади російської армії, хлібні комори купців, каботажні кораблі. Але вже через рік зовнішня торгівля через маріупольський порт відновилася.

Під час Кримської війни італійське купецтво зазнало значних втрат, уціліли тільки фірми Галеано, Мембелі, Тріпковича та Фісковича. Через постійно зростаючу конкуренцію з боку фірм Бердянська і Таганрога італійські підприємці поступово

згортають свою діяльність у місті і повертаються на батьківщину, остаються лише деякі, що поступово змішуються з місцевим населенням [18, с. 2, 49].

Незважаючи на зменшення італійської общини, її представники продовжували відігравати помітну роль у різних сферах життя Маріуполя. Так, наприклад, саме голови окремих великих італійських фірм очолювали консульські представництва інших держав у місті: чорногорець за походженням П. Боначич – консульство Австро-Угорщини, Й. Видович – віце-консульство Іспанії, Е. ді Поллоне – королівську консульську агенцію Італії. До Першої світової війни він також очолював Імператорське і королівське Австро-Угорське консульство.

Пароплавство Зворно та ді Поллоне на початку ХХ ст. було найбільшою за кількістю пароплавів фірмою в Азовсько-Чорноморському басейні, якій належало 14 пароплавів, приписаних в основному до портів Маріуполя і Таганрога [17, с. ХХІІ.]. Слід також відзначити, що купець першої гільдії, італійський підданий Е. ді Поллоне входив до складу Маріупольського по портовим справам присутствія від Маріупольського біржового комітету і часто займався вирішенням на урядовому рівні питань, пов'язаних з модернізацією Маріупольського морського порту [2; 3].

У 1912 р. для забезпечення пасажирських і вантажних перевезень між російськими та іноземними портами пароплавство об'єдналося з іншою великою пароплавною фірмою, яка належала іншому маріупольському судновласникові П. Регіру. Було створено акціонерну компанію «Русское общество коммерческого пароходства» на підставі уставу від 30 грудня 1911 р. [21].

Одною з впливових підприємницьких родин Маріуполя протягом всього ХІХ ст. була родина Галеано, яка належала до першого етапу діяльності італійців в регіоні. У 1830-і рр. в Маріуполі відкрив свою справу генуезький підприємець Станіслав Галеано (1803 – 1844 рр.). Прізвище «Галеано» в російських документах записувалося як «Галіяно» або «Гальяно». Вперше воно згадується в «Ревізьких сказках міста Маріуполя» в 1835 р. У них міститься запис про те, що в 1832 р. «Станіслав Андреев Галияно, лета – 31, купец 3-ей гильдии русский» був зарахований з іноземців в купці. У складі сім'ї вказані: дружина Софія (21 рік), дочка Марія (4 роки) і син Андрій (2 роки) [11, с.4-7].

Ще до цього часу окрім торгівлі зерном С. Галеано займався його переробкою: в 1830 р. він відкрив макаронну фабрику, яка залишалася єдиною в місті впродовж усього ХІХ ст. У 1874 р. підприємство було продано іншому представникові італійської общини Маріуполя – Антоніо Сангвінетті. Ця фабрика виробляла 16 000 пудів макаронних виробів на 43 000 руб. на рік, на ній працювали 12 найманих робітників [10, с. 288].

Торговий дім Галеано, з часом перейменований на «Джузепе Пініоні і К^о», поставляв зерно та іншу сільськогосподарську продукцію в країни Середземномор'я. Можна припустити, що в 1840-х – на початку 1850-х рр. бізнес С. Галеано зазнавав певних труднощів через те, що Азовське море в цей період фактично було закритим для іноземних суден, а також через події Кримської війни, що завдала серйозних збитків усій торгівлі в цьому регіоні. Побічно про це свідчать записи в «Ревізьких сказках Маріуполя 1858 р.». Син С. Галеано Андрій значиться там як зарахований в 1857 р. з міщан в маріупольські купці 3-ої гільдії за указом Катеринославської казенної палати [12, с. 376-377]

На відміну від більшості своїх співвітчизників, які згорнули свій бізнес у Маріуполі наприкінці 1860-х рр. і повернулися на батьківщину, Галеано залишилися в місті. Син А. Галеано, як і дід, названий Станіславом, продовжував займатися

підприємництвом та громадською діяльністю. Він був старшиною Комерційного зібрання Маріуполя та гласним Маріупольської міської думи [2].

До першої хвилі італійських підприємців у Маріуполі належала і родина Аморетті, яка теж розпочала свою діяльність у місті у 1830-і рр. Першим її представником був Августин Іванович Аморетті (1785 – ? рр.), «по прийняттю присяги причислений из иностранцев в мариупольские купцы указом Екатеринославской Казенной палаты в 1838 г.» [12, с. 20-21].

Його сини Йосип, Адольф і Едуард продовжили і розвинули справу. Старший – Йосип (народився в 1813 р.) був зарахований в купецьке звання разом з батьком. До 1860-х рр. він добився звання купця 1-ої гільдії, був почесним мировим суддею Маріуполя. Й.А. Аморетті був одружений на маріупольській купчисі Єлизаветі Кирилівні Хасарджи [22, арк. 61.; 24, арк. 59.].

Середній син А.І. Аморетті – Адольф (народився в 1816 р.) був зарахований в купецьке звання в 1840 р. Він, як батько і старший брат, займався торгівлею зерном, володів великими хлібними крамницями на Біржі, недалеко від старого порту в гирлі р. Кальміус. Йому належало каботажне вітрильне судно «Св. Миколай», приписане до порту Таганрог [16, с. 80.]. У ревізьких сказках вказані його дружина Ангеліна Вікентіївна і дочка Марія [12, с. 20-21].

Молодший з Аморетті - Едуард (народився в 1823 р.) був приписаний до маріупольського купецтва в 1847 р., мав трьох синів: Миколу (народився в 1846 р.), Юлія (народився в 1858 р.) і Августина (народився в 1864 р.) і дочку Сусанну (народилася в 1855 р.) [12, с.22-23, 362-363; 23, арк.65].

Родина Аморетті була причетною до початку кар'єри відомого художника А.І. Куїнджі. У спогадах живописця-мариніста И.К. Айвазовского є відомості про те, що про дарування юного Куїнджі повідомив його «маріупольський негодіант Аморетті». Айвазовский, поступаючи проханням Аморетті, погодився узяти Куїнджі до себе в майстерню, для наочного ознайомлення з основними правилами живопису [13, с. 89].

Окремі представники італійського купецтва, що діяли в Маріуполі, протягом ХІХ – початку ХХ ст., зробили істотний внесок не лише у розвиток економіки міста, але й у його громадське та культурне життя. Усі ці напрямки успішно поєднувалися у діяльності родини Деспотів.

Засновник однієї з великих торгових фірм Маріуполя Антоніо Деспот розпочав свою діяльність у місті наприкінці 1830-х рр., як і більшість його співвітчизників. Як і Галеано, він був уродженцем Генуї і належав до італізованих слов'ян. У 1837 р. він відкрив в місті свій торговий дім, що займався експортною зерновою торгівлею. Фірма взаємодіяла з іншими такими ж італійськими конторами, що відкрилися в Маріуполі приблизно одночасно: торговими домами Галеано і братів Мембелі [15].

Його син Іван Деспот продовжив справу батька і залишався у Маріуполі до 1900 р., а потім виїхав до Італії. У родині Івана Антоновича та його дружини Луїзи Рафаїлівни було троє дітей: сини Родіо (помер у 1909 р.) та Антон (1876 – 1931 рр.), дочка Фанні (у 1902 р. виїхала до Італії). За офіційними документами І.А. Деспот значився як іноземець та «австрійсько-подданный» [25, арк. 51].

Сім'я Деспотів володіла великою нерухомістю (будинками і земельними ділянками) в місті і за його межами. Старшому синові Родіо належав хутір, Луїзі Деспот – власний великий будинок на вулиці Костянтинівській. Після її смерті в 1900 р. на заповідані нею гроші родиною було придбано ще 10 000 десятини землі [1, с. II.].

І.А. Деспот належав до кола тих маріупольських підприємців, що сприяли розвитку театрального мистецтва у місті. Деякий час він був власником колишнього хлібного амбару по вулиці Торговій, який було пристосовано під проведення театральних вистав його попереднім хазяїном М.К. Поповим. Саме тут ставила вистави популярна в Маріуполі трупа В.Л. Шаповала [15]. Окрім цього Іван Антонович займався доброчинною діяльністю та був скарбником «Общества помощи воспитанницам Мариупольской Мариинской женской гимназии» [9].

Син І.А. Деспота – Антон отримав вищу освіту і ліцензію на право займатися агрономічною комерцією після навчання в Італійському королівському міжнародному інституті в Туріні. Після повернення до Маріуполя він працював у фірмі батька.

Таким чином, діяльність представників італійського купецтва в Маріуполі протягом ХІХ – початку ХХ ст. була різноплановою і мала істотний вплив на різні сфери життя міста. Італійські підприємці, що відкрили свої посередницькі торгові фірми у Маріуполі в основному у 1830-і рр., сприяли розвитку внутрішньої торгівлі в регіоні в цілому і в Маріуполі зокрема, преш за все – торгівлі зерновим хлібом. Саме вони сприяли виходу міста на міжнародні зернові ринки.

Не менш вагомим був внесок італійських підприємців у розвиток торгового судноплавства через порт Маріуполя, починаючи з будівництва невеликих каботажних вітрильників і завершуючи створенням великих пароплавних компаній загальнодержавного рівня та участю у розбудові Маріупольського морського порту.

Помітною і значущою була участь італійських підприємців у громадському, релігійному та культурному житті міста.

Список використаної літератури

1. Адрес-календарь «Весь Мариуполь и его уезд» на 1910 г. – Мариуполь, 1910. – 36, 166, 14 [=216] с.
2. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1916 год. Мариупольский уезд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old-mariupol.com.ua/adres-kalendar-na-1916-god---8/>
3. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1916 год. Мариупольский уезд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old-mariupol.com.ua/adres-kalendar-na-1916-god---9/>
4. Бацак К. Італійська еміграція в Україні наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ століття: витоки, формування, діяльність / К. Бацак. – К. : Знання України, 2004. – 300 с.
5. Бацак К. Ю. Італійська еміграція в Україні: джерела та шляхи формування, міжнародні зв'язки (80-ті роки ХVІІІ- перша третина ХІХ ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Костянтин Юрійович Бацак; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1999. – 22 с.
6. Бацак Н. Грецьке та італійське купецтво у портах Північного Причорномор'я: комерційна діяльність, мореплавство (перша третина ХІХ ст.) / Н. Бацак // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї ХVІІІ – ХІХ ст. : зб. наук. ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 11-34.
7. Баханов К. А. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К.Крыжановского. В.К.Крыжановский. Дневники [Електронний ресурс] / К. А. Баханов, И. И. Лыман. – Режим доступу : http://ri-urbanhistory.org.ua/library/liman/Berdyansk_v_dnevnikah_titylyarnogo_sovetnika.pdf
8. Балтийский торговый флот в 1907 г. // Русское Судоходство. – 1908. – № 4. – С.38 – 52.
9. Приазовский край. – 1898. – №30. – 1февраля.

10. Гаврилов Н. И. Справочная книга «Фабрики, Заводы и Рудники» Екатеринославской губернии на 1903 год / Н. И. Гаврилов. – Екатеринослав, 1903. – 269 с.
11. Греки Приазовья : ревизские сказки города Мариуполя. – Мариуполь : Азовье, 2009. – Кн. IV. 1835 г. – 554 с.
12. Греки Приазовья : ревизские сказки города Мариуполя. – Мариуполь : Азовье, 2009. – Кн. V : 1850, 1857-1858 гг.
13. Кузьмин Н. Н. Воспоминания об И. К. Айвазовском / Н. Н. Кузьмин. – СПб. : Типо-лит. В. В. Комарова, 1901. – [2], 12, 20, 28, 54 [=144] с.
14. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики ХІХ ст.) / Т. І. Лазанська. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 282 с.
15. Мариуполь и его окрестности [Електронний ресурс]. – Мариуполь, 1892. – Режим доступу : <http://old-mariupol.com.ua/mariupol-i-ego-okrestnosti-den-pervyj/>
16. Опыт перечня судов Российского морского торгового флота. К 1 января 1889 г. – СПб., 1889. – 26, 10, 98, 40 [=174] с.
17. Русский торговый флот. Список судов к 1 января 1915 г. – Петроград, 1915. – XLII, 271 с.
18. Скальковский А. А. Ростов-на-Дону и торговля Азовского бассейна 1749 – 1863 г. / А. А. Скальковский. – СПб., 1865 – 1866. – 87 с.
19. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях / К. Скальковский. – СПб. : Тип. А.С. Суворина, 1887. – 554 с.
20. Щипцов А. А. Транспортное освоение Азовского моря. Исторический экскурс и современность / А. А. Щипцов, В. С. Ефремов. – К. : Будівельник, 1995. – 144 с.
21. Российский государственный исторический архив. - Ф. 108. Русское общество коммерческого пароходства (1912 – 1917 гг.). – Оп. 1. – Спр. 1 (Журнал Правления (1912 – 1913 гг.)).
22. Державний архів Донецької області (ДАДО). – Ф. 214 (Рождество-Богородицкая церковь Екатеринославской духовной консистории г. Мариуполь Мариупольского уезда Екатеринославской губернии). – Оп. 1. – Спр.3 (Метрическая книга о рождении, браке и смерти, 22.01.1875 – 1877 гг.). – 212 арк.
23. ДАДО. – Ф. 212 (Мария-Магдалиновская церковь Екатеринославской духовной консистории, г. Мариуполь Мариупольского уезда Екатеринославской губернии). – Оп.1. – Спр.3. (Метрическая книга о рождении, браке и смерти, 1874 – 1875 гг.). – 216 арк.
24. ДАДО. – Ф. 215 (Соборная Харлампиевская церковь Екатеринославской духовной консистории г. Мариуполь Мариупольского уезда Екатеринославской губернии). – Оп.1. – Спр. 1 (Метрическая книга о рождении, браке и смерти, 04.01.1869 – 18.12.1869 гг.). – 81 арк.
25. ДАДО – Ф. 215 (Соборная Харлампиевская церковь Екатеринославской духовной консистории г. Мариуполь Мариупольского уезда Екатеринославской губернии). – Оп.1. – Спр. 32 (Метрическая книга о рождении, браке и смерти, 1913 г.). – 148 арк.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

S. Novikova

**THE ACTIVITY OF ITALIAN ENTREPRENEURS IN MARIUPOL
(XIXth – early XXth centuries)**

History of the foreign entrepreneurship in the Russian Empire is multi-faceted and comprises a wide range of under-investigated issues. One of such issues is the activity of the Italian merchantry in Mariupol in the XIXth – early XXth centuries.

Economic partnership between Mariupol and Italy has a long-standing tradition. As far back as the turn of the XVIIIth – XIXth centuries the Italian merchant ventures took interest in seaport cities of the Azov coast. They began functioning particularly actively in the region beginning with 1820ies owing to the Russian government patronage to the foreign entrepreneurship in the Southern provinces of the Russian empire.

At that time representative offices of the firms of de Rossi and Ciulli were founded in Mariupol. During certain years Antonio Amoretti's merchant venture that had its chief representative office in Feodosiya and branches in Kertch and Kremenchug was also functioning in the city. Occasionally the large merchant venture of B. Ponzio ran business in Mariupol. In 1830ies new firms of Galeano, Jerbulini, Membeli, de-Martino, Pinioni (or Pinione), Sanguinetti started up in Mariupol.

Besides the proper Italian firms during that time the offices of Italian-integrated Slavs from the Adriatic, mainly of Austrian subjects, began functioning in the city. In Mariupol they were also called Italians, more seldom – Dalmatians, although the owners of those firms had properly Slavic surnames Vidovich, Vuchetich, Despot, Kovachevich, Popovich, Fiskovich. Owing to their Slavic origin the Russian government and the local administration treated them with a particular favour. Many of them had begun with the position of captains at merchant vessels of large foreign firms and thus made their initial capital. The leading positions at Mariupol corn market at that time were taken by 5 merchant ventures – Despot's, Vidovich's, Galeano's, brothers Membeli's and brothers Popovitch's.

The start-up of shipbuilding in Mariupol is also connected with Italians. Thus, since 1824 small coasting single-masted or two-masted sailing vessels of 100-150 tons deadweight and 5-6 members crew were built at Kavalotti exchange. They were widely spread in the Azov sea water area due to its shallow water.

During 1830-1850ies the Italian community in Mariupol was increasing and thriving. In the early 1850ies in the city there were functioning Vuchetich's, Galeano's, Radeli's, Tripkovich's and Fiskovitch's trading firms. But in the course of the Crimean war the Italian merchantry suffered significant losses, only the firms of Galeano, Membeli, Tripkovich and Fiskovich survived. They sent corn abroad only on boards of their own vessels. But constantly increasing competition on the part of the firms from Berdyansk and Taganrog made Italian entrepreneurs gradually shut down their activity in the city and come back to their motherland.

Among those representatives of Italian community who stayed in Mariupol a noticeable part in the various spheres of city's life was taken by Austrian Consul Petr Bonachich, Montenegrin by his origin, and Mariupol merchant belonging to the top guild, the member of Mariupol Barge Committee Emmanuel di Pollone. Before WWI he was also the head of the Imperial and Royal Austro-Hungarian consulate. Along with another business leader F. Zvorno he owned a large shipping company possessing 14 steamers and made a substantial contribution to the development of Mariupol port.

The funds raised by Italian entrepreneurs and contributions of the Italian government in 1854-1860 enabled to build in Mariupol the Catholic temple for the sake of assumption of the Holy Mother of God seating 200 parishioners. This construction had been regarded one of

the main sightseeings. The principal patron of the temple was its church foreman, a powerful businessman Anton Sanguinetti.

Thus the Italian entrepreneurs made a significant contribution to economic development of Mariupol, promoted its accessing international trade and manifested themselves in various spheres of the city's life: social, religious and cultural.

Key words: *Mariupol, Italian trade firms, grain-growing trade, navigation, public and cultural activity.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Лусак В.Ф., д.і.н., проф.; Чура В.І., д.і.н., проф.*

УДК 930:352.07(477.62-2=14)“1778/1870”(045)

М.К. Подгайко

САМОВРЯДУВАННЯ ГРЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена проблемі вивчення самоврядування грецької громади Північного Приазов'я в історичній науці. Засади самоврядування приазовської (маріупольської) грецької громади були закладені жалуваною грамотою російської імператриці Катерини II 21 травня 1779 р., наданій виведеним з Криму грекам-християнам. Цей документ склав правову підставу для виникнення Маріупольського грецького суду як органу місцевого самоврядування.

Дана автономна інституція приазовських греків була тим стрижнем, навколо якого оберталася життєдіяльність спільноти. Маріупольський грецький суд становив необхідний політико-правовий каркас існування і консолідації громади.

Весь історіографічний доробок можна класифікувати за хронологічним принципом. Згідно з таким підходом залучені до дослідження наукові розвідки поділені на три групи: праці, написані в середині XIX – на початку XX ст.; радянська історіографія, в якій висвітлено деякі аспекти минулого грецької громади; напрацювання сучасної української історіографії.

До кола вивчення дорадянських дослідників переважно входив комплекс проблем, пов'язаних з процесом переселення греків-християн з Криму та облаштування їх на нових землях. Аспекти, пов'язані з організацією й функціонуванням Маріупольського грецького суду, висвітлювались частково.

За радянських часів партійно-державний курс держави у сфері національних відносин не сприяв появі комплексних досліджень проблем розвитку національних меншин, зокрема грецького етносу. Історія грецьких громад України представлялася у вигляді коротких нарисів, що мали характер вступних до основної теми дослідження. Загалом, можна зауважити, що Маріупольський грецький суд не був предметом окремого дослідження.

Сучасна українська історична наука активно розпочала вивчення даної теми з 90-х рр. XX ст. і наукові студії тривають до сьогодні. Весь історіографічний доробок з даної проблематики можна поділити на дві групи: перша – це узагальнюючі праці дослідників, в яких мова йде про греків України і лише побіжно згадується про Маріупольський грецький суд. Друга група включає праці, орієнтовані безпосередньо на аналіз діяльності даного органу самоврядування, його функції, діловодство, систему